

Titel: Begrebet Angest

Citation: "Begrebet Angest", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K4*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Jette Knudsen; Alastair McKinnon, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 1997-2003 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-ba-txr-shoot-k3.pdf> (tilgået 02. maj 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K4

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

3. Tilblivelseshistorie

Manuskripterne til *BA* er velbevaret, og der er ikke grund til at tro, at afgørende ms.-materiale er gået tabt. På den baggrund er det muligt forholdsvis præcist at rekonstruere skriftets tilblivelseshistorie, fra SK skrev de første udkast, til bogen blev trykt.

Af titelbladet ses, at *BA* er en psykologisk overvejelse i retning af det dogmatiske problem om arvesynden. I skriftet behandles to grundproblemer: angst og arvesynd. Det særegne er, at SK sætter det psykologiske spørgsmål om angst og det dogmatiske spørgsmål om arvesynd i forbindelse med hinanden. En optegnelse i journalen JJ viser, at han allerede i 1842 tænkte på at behandle de to begreber under et:

Nu har man ofte nok udviklet Arvesyndens Væsen, og dog har man manglet en Hovedcategorie – det er *Angst*, dette er den egl. Bestemmelse deraf; Angst er nemlig en Attraae efter hvad man frygter, en sympathetisk Antipathie; Angst er en fremmed Magt der griber Individet, og dog kan man ikke løsrive sig derfra, og vil det ikke, thi man frygter, men hvad man frygter det attraaer man. Angst gjør nu Individet afmægtigt, og den første Synd skeer altid i Afmagt; den mangler derfor tilsyneladende Tilregnelighed, men denne Mangel er den egl. Besnærelse.*

Optegnelsen er nedskrevet mellem maj og december 1842. På det foregående blad findes i øvrigt to udaterede optegnelser.* Den første handler om kvindens angst og blev senere integreret i *BA*. Den anden er et citat af J.G. Hamann, som SK anvendte i en note i bogens slutning (*SKS* 4, 460).

At optegnelsen i JJ udgør et vigtigt forlæg til *BA*, fremgår af en senere optegnelse i et bind mærket »Philosophica«. Her henviser SK til JJ og skriver:

Cartesius (i hans Opsats de passionibus) gjør rigtig opmærksom paa, at admiratio ingen Modsætning har (cfr. artic. LIII.). Ligeledes at cupiditas ikke bør have sin Modsætning i aversio; men ingen Modsætning bør have (cfr. artic. LXXXVII.). Dette er mig af Vigtighed for min Theorie af Angst. cfr. JJ. bagfra p. 3.*

Ovenstående optegnelse, der formodentlig er skrevet i december 1842, blev senere indarbejdet i *BA* (*SKS* 4, 445 noten). Både den og optegnelsen i JJ rummer foreløbige formuleringer af det, der senere blev til bogens velkendte bestemmelse af angst: »Angest er en *sympathetisk Antipathie* og en *antipathetisk Sympathie*« (*SKS* 4, 348). Det vigtigste er dog, at SK på dette tidspunkt tydeligvis har arbejdet med en teori om angst, en teori hvis hovedpointe var forbindelsen mellem angst og arvesynd.*

Med undtagelse af det oprindelige forord (jf. ms. 3) til *BA*, der er påtegnet »Kjøbenhavn 1844«, har SK hverken dateret kladden eller renskriften. Overgangene mellem de enkelte kladdehæfter bærer præg af kontinuitet, hvilket vidner om en hurtig og sammenhængende udarbejdelse. Selv overgangen mellem ms. 1.8 og det unummererede ms. 1.9 er flydende. Alt tyder på, at kladden er blevet udarbejdet inden for en kort periode. Det bekræftes af en påtænkt, men aldrig anvendt efterskrift til bogen, hvori SK bemærker, at »nærværende Skrift er udarbejdet temmelig hurtigt« (ms. 1.1, s. XIX). En absolut datering af mss. kan ikke gives, men en række forhold kan kaste lys over, hvornår *BA* blev til.

I hæfte 2, bl. 3v/s. 12-14 henviser SK i en note til både »det af Johannes de Silentio udgivne Skrift: Frygt og Bæven. (Kjøbh. 1843.)« og til »'Gjentagelsen' et Forsøg i den experimenterende Psychologie af Constantin Constantius (Kjhb. 1843.)«. Anlægget i sidstnævnte omtales udførligt. Begge skrifter udkom 16. okt. 1843. Da hæfte 2 (ms. 1.2) er en umiddelbar fortsættelse af hæfte 1 (ms. 1.1), kan kladden ikke være påbegyndt før 16. okt. 1843.

Andre forhold synes at bekræfte, at SK har arbejdet med kladden i slutningen af 1843. Af hans papirer ses, at han i de sidste måneder af 1843 havde planer om at udgive en nytårgave med titlen: »Nytårgave af Nicolaus Notabene udgivet til Bedste for Asylerne. Kjøbenhavn 1844.«* Bogen skulle, som traditionen krævede det, udkomme i december, dvs. december 1843. SK opgav dog at skrive den. Hvornår vides ikke. En bemærkning på det omslag, hvori han anbragte de forskellige udkast til nytårgaven, viser, at han, da J.L. Heiberg i december udgav sin nytårgave *Urania. Aarbog for 1844*,* atter tog udkastene frem:

Hvis jeg ikke havde haft Alvorligere at bestille, kunde det have været ret moersomt, nu da det netop viser sig, at ved dette Nytaar er alt bleven særdeles elegant og nitid og tillige intetsigende og ubetydeligt.*

Foranlediget af Heibergs udgivelse har SK sikkert et kort øjeblik tænkt på den interessante situation, der kunne være opstået, hvis han også havde udgivet en nytårgave. Men han var tilsyneladende optaget af andre ting og henlagde endnu engang de skitser, der siden skulle vise sig anvendelige i en anden

sammenhæng.* Om end SK ikke nævner det, så skyldtes travlheden sandsynligvis, at han var i færd med at udarbejde kladden til BA.

Af kladden til nytårgaven ses, at et af bogens afgørende temaer skulle have været »Distinctionens Tid«.* Men da nytårgaven ikke blev til noget, lod SK temaet indgå i BA. Det fremgår af såvel hæfte 1 (ms. 1.1, omslagets forreste inderside og bl. [1r]) som hæfte 7 (ms. 1.7, bl. [5v]). Det blev til bogens motto og en kritik af samtidens manglende sans for at holde begreberne adskilt.

SK har formodentlig arbejdet på *Fire opbyggelige Taler* i oktober og første halvdel af november 1843. Hæftet med talerne udkom 6. dec. Har der været tale om en normal arbejdsgang, er manuskriptet på 84 tryksider blevet indleveret til sætteriets medio november. Det betyder, at december 1843 er det mest sandsynlige begyndelsestidspunkt for BA, hvilket bekræftes af bemærkningen på det førnævnte omslag og den skitserede forbindelse til den påtænkte nytårgave. Tilbage står spørgsmålet om, hvornår han lagde den ufærdige kladder (jf. nedenfor) til side.

I det sidste hæfte (ms. 1.9, bl. [5r]) omtaler SK en Albertus Magnus* og skriver herunder: »cfr. etsteds i Journalen«. *B-fort.* 368 viser, at der i journalen JJ, s. 95, har eksisteret en optegnelse om Albertus Magnus. Den er nu gået tabt, men ved at sammenholde oplysningen fra *B-fort.* med de øvrige optegnelser i JJ kan den dateres til januar 1844. Den 13. feb. indleverede SK *To opbyggelige Taler* til sætteriets.* De udkom 5. marts.* Især den første af de to taler »At bevare sin Sjæl i Taalmodighed« er tydeligvis inspireret af arbejdet med kladden til BA. I februar udarbejdedes desuden et efterskrift til *Enten - Eller*.* Det blev dog aldrig trykt. I samme tidsrum skrev SK en dimisprædiken, der blev holdt i Trinitatis Kirke 24. feb.* Først i marts blev udarbejdelsen af *Philosophiske Smuler* påbegyndt.* På baggrund heraf må det anses for sandsynligt, at kladden (mss. 1.1-1.9) blev lagt til side i januar 1844. Kladden er formodentlig blevet til i december 1843 og januar 1844.

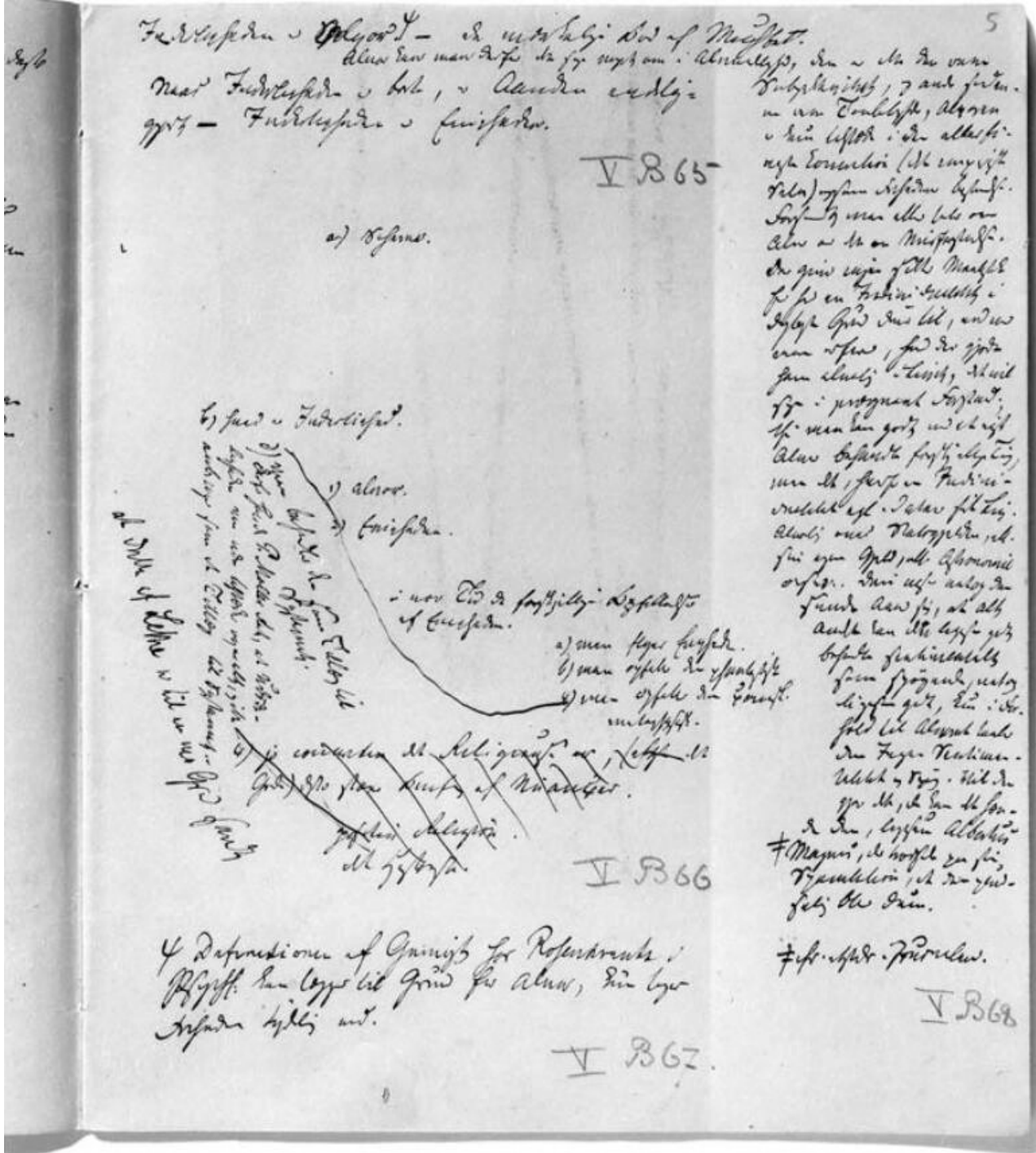
Kladden er på en lang række punkter blevet redigeret. Oprindelig bestod »Caput III« af de fire paragraffer, der i førstetrykket udgør »§ 2« og »§ 3« af »Caput III« samt »§ 1« og »§ 2« af »Caput IV« i den nævnte rækkefølge. Senere besluttede SK, at »Caput III« skulle bestå af tre paragraffer, at den første paragraf skulle bære overskriften: »Aandløshedens Angest« (ms. 1.7, bl. [4r]), og at det tekststykke, der oprindeligt var tænkt som indledning til »Caput III«, skulle indlede »Caput IV« (jf. ms. 1.6, bl. [8r] og ms. 1.8, bl. [6r]). Under redigeringen forbedrede han på en række punkter teksten. Eksempelvis tilføjede han på langs af et blad i hæfte 7: »Overalt skal staae: Aandløshed istedenfor Trivialitet« (ms. 1.7, bl. [5r]). Herudover er nogle overskrifter redigeret og flere bemærkninger, der senere indgik i renskriften, tilføjet; eksempelvis ms. 1.5, bl. [14v].

Spørgsmålet er, hvornår denne redigering har fundet sted. Vi ved, at den færdige renskrift af BA sammen med renskriften af *Forord* blev indleveret til Bianco Luno 18. maj, ikke af SK, men af cand.jur. J.F. Giødwad (jf. nedenfor, s. 332).* Teoretisk set betyder det, at renskriften kan være blevet til i tidsrummet mellem januar og midten af maj 1844. Det er dog ikke sandsynligt, at SK har beskæftiget sig med manuskriptet i februar og marts. Det mest sandsynlige er, at han i april er vendt tilbage til arbejdet med BA og har ønsket at skaffe sig et overblik over den foreliggende kladder. Han har derfor gennemlæst og redigeret den og først derefter påbegyndt renskrivningen. Flere forhold synes at bekræfte dette.

En optegnelse i journalen JJ (*Pap. V A 13*), der kan dateres til april, viser, at SK i dette tidsrum arbejdede med kladden. I det tidligere nævnte efterskrift til BA (ms. 1.1, bl. [11v]) beklager han sig over tidens filosoffer og »deres hele tomme kun af Løfters usunde Beruselse opdunstede Væsen«. Denne passage genfindes i optegnelsen i JJ (s. 108). Her noterer han: »Berusede i Løfters usunde Bedunstelse«. Passagen blev ikke anvendt, hverken i BA eller *Forord*, men det forhold, at SK noterer passagen fra kladden i journalen JJ, bekræfter, at han i april har redigeret kladden med henblik på renskrivning.

Af ms. 1, bl. [1r], ses, at SK oprindelig havde tænkt sig at udgive BA i eget navn – endog med angivelse af sin titel magister artium. I renskriften er både titelbladet og dedikationen ændret. Den oprindelige titel var »Om Begrebet Angest«, men i renskriften er »Om« udstreget med blyant. Herudover er det blad (ms. 3.1, bl. [1]), hvorpå titlen er nedfældet, klippet midt over. Den nederste del er nu forsvundet. På den øverste del stod titel og deltitel, og nederst til højre har SK tilføjet: »Vigilius Haufniensis«. At der er tale om en tilføjelse, ses af, at der lige under deltitlen, over den beklippede kant, står et »af«. Af renskriften til *Gjentagelsen*, *Frygt og Bæven*, *Philosophiske Smuler* og *Forord* fremgår, at det var SKs praksis at udfærdige titelbladet således, at forfatternavnet stod centreret neden under dette »af«. Der kan derfor ikke være tvivl om, at den nederste del af titelbladet har båret SKs navnetræk. Ændringen er utvivlsomt sket, kort før manuskriptet blev afleveret til sætteren.* Hertil kommer, at SK på bladets versoside først har underskrevet mottoet: »S. K.«. Siden slettede han sine initialer, og først i korrektoren forsynedes mottoet med underskriften Vigilius Haufniensis. Også dedikationens ordlyd blev ændret i sidste øjeblik. I renskriften (ms. 3.1, bl. [2r]) har SK markeret, at ordene »Min Ungdoms Begeistring; min Opvaagnens mægtige Basune; min Stemnings forønskede Gjenstand; min Begyndens Fortrolige; min tabte Ven; min savnede Læser« skal udgå og erstattes af det kortere: »min Beundring, mit Savn«. Det er unægtelig særpæget, at en bog med en trykt dedikation fremstår i den pseudonyme og ikke den virkelige forfatters navn.*

Til dele af »Caput IV« foreligger en kladde, der sidst i hæfte 9 (ms. 1.9, bl. [5r]) munder ud i spredte udkast (se illustration 14

14. Spredte udkast til »Caput IV«, ms. 1.9, bl. [5r]) Der findes ingen kladde til »Caput V«. Man kunne umiddelbart formode, at et eller flere hæfter indeholdende kladden til denne sidste del af bogen er gået tabt. Langt mere sandsynligt er det imidlertid, at SK har udarbejdet dele af »Caput IV« og hele »Caput V« direkte i renskriften, uden kladdeforlæg. Et blik på ms. 3.5, s. 98, og mss. 3.7-3.9 bekræfter, at disponeringen af bogens sidste afsnit ikke har været klar under renskrivningen. Et eksempel er ms. 3.8, s. 119-121, hvor SK skal uddybe dømoniens forskellighed. I renskriften står: »Denne Forskjellighed vil jeg nu betragte under følgende tre Rubrikker: Friheden tabt dyrisk, Friheden tabt intellectuelt, og Friheden tabt religiøst« (ms. 3.8, s. 119). De tre afsnit blev under renskrivningen - det fremgår af en tilføjelse i marginen - slået sammen til to. Et bemærkelsesværdigt kort afsnit: »I. Friheden tabt somatisk-psychisk« og et bemærkelsesværdigt langt afsnit: »II. Friheden tabt pneumatisk« (SKS 4, 437ff.).

Der er andre tegn på, at bogens to sidste kapitler er blevet til under renskrivningen. Af renskriftens indholdsfortegnelse (ms. 3.3) ses, at SK enten har glemt at anføre overskriften på det sidste hovedafsnit »Angest som frelsende ved Troen« eller først i sidste øjeblik har skrevet dette. At det sidste sandsynligvis er tilfældet, fremgår af renskriften til »Caput II«. I dette kapitel berører SK problemet om synd og frelse og skal henvise til et senere kapitel herom, men henvisningsparentesen er tom (ms. 3.4, s. 43; Pap. V B 72,7). På

det tilsvarende sted i kladden (ms. 1.4, bl. [11v]; *Pap.* V B 14) havde SK i parentes anført: »Dette skal det tredie Capitel udførligere behandle.« Men »Caput III« kom ikke til at handle om tro og angst. Det blev derimod en kompleks udredning af angst i forhold til åndløshed, skæbne og skyld ud fra en grundlæggende bestemmelse af mennesket som en syntese af det timelige og det evige (*SKS* 4, 388). Der kan næppe være tvivl om, at det problem, der ligger i forholdet mellem tro og angst, har optaget SK meget, men udarbejdelsen af dette sidste kapitel har voldt problemer og er derfor blevet udskudt. På tidspunktet for renskrivningen af »Caput II« havde SK ikke udarbejdet »Caput V«. Derfor kunne han hverken anføre overskriften i indholdsfortegnelsen eller indskrive henvisningen (*SKS* 4, 358). Begge må være blevet indarbejdet i korrektoren.

I renskriften har ligget et 12 sider langt forord. Det blev ikke anvendt. På manuskriptets første side i øverste højre hjørne skrev SK: »NB. Dette bruges ikke, da det vilde være at distrahere Opmærksomheden fra Sagen. Derfor har jeg skreven et lille Forord, der skal trykkes med Bogen« (*Pap.* V B 71). Det forkastede forord, der også findes i kladden (ms. 1.1, s. I-XIX), blev anvendt som forord nr. VII i bogen *Forord*.^{*} Til *BA* udfærdigede SK – at dømme efter ms. 3.2 ikke uden besvær – et kortere og mere passende forord. Det er sandsynligvis sket i april.

Af særlig interesse for tilblivelseshistorien er det hæfte, der udgør ms. 2. På hæftets forside (se illustration 16

16. Vokalisationshæftet, ms. 2 til BA, omslaget

) ses en etiket med påskriften: »Vocalisationer til Om Begrebet Angest. loquere ut videam te«. Hæftet (herefter vokalisationshæftet) – hvis indhold er trykt som et tillæg, s. 338f. – har samme mål og er af samme type som de øvrige ni hæfter. Udgiverne af *Pap.* antager, at optegnelserne i ms. 2 »sandsynligvis« (*Pap.* bd. V, s. VIII) er nedskrevet efter udgivelsen af *BA*, og anbringer det i kategorien »Løse Papirer« (*Pap.* V A 100-112), men flere forhold taler imod både dateringen og anbringelsen.

Vokalisationshæftet indeholder syv udaterede optegnelser. De falder i to dele. Første del består af vokalisation 1-2, der synes at være skrevet under ovennævnte redigering af kladden, men før renskriften. Anden del består af vokalisation 3-5, der synes at være noteret sideløbende med renskriften. I det følgende sættes vokalisation 1-5 i forhold til kladden og renskriften.

Overskriften til vokalisation 1 lyder: »Exempler til Generations-Forholdets Følge«. Herunder nævnes de litterære og mytiske skikkelser Høgne, Robert le diable* og Merlin samt fem andre eksempler i stikordsform. Hvor de to førstnævnte er knyttet direkte til en bestemt begivenhed, er henvisningen til troldmanden Merlin indirekte. SK anvender ikke Merlin som eksempel, men henviser til en kvinde i en historie om Merlin.* I

»Caput II« findes et afsnit med overskriften: »A. Følgen af Generations-Forholdet« (SKS 4, 367). Indholdet heraf bekræfter, at de to skikkelser og kvinden fra historien om Merlin samt de korte eksempler kunne anvendes i det nævnte afsnit, men kun eksemplet om kvinden blev brugt.

På det relevante sted i kladden (ms. 1.5, bl. [13v]) er hverken Merlin eller kvinden nævnt. I ms. 2 er Merlin nævnt, men en efterfølgende kildeangivelse er ikke afsluttet. Det tyder på, at SK har nedskrevet vokalisation 1, før han påbegyndte renskrivningen. Det er uvist, hvorfor SK kun har anvendt eksemplet fra historien om Merlin; det kunne skyldes, at de to skikkelser Høgne og Robert le diable tidligere var blevet brugt i afhandlingen »Det antike Tragiskes Reflex i det moderne Tragiske« (SKS 2, 154).

I vokalisation 2 nævner SK de engelske forfattere W. Shakespeare og P.B. Shelley.* I kladden figurerer de ikke. I renskriften nævnes de ved navn (ms. 3.7, s. 116), og i førstetrykket lyder passagen: »Om Ordet end er forfærdeligt, om det end er en Shakspeare, en Byron, en Shelley, der bryder Tausheden, Ordet bevarer altid sin forløsende Magt« (SKS 4, 432). Omend SK andetsteds i BA omtaler Hamlet og Macbeth, er dette det eneste sted, han omtaler Shakespeare, og det eneste sted i forfatterskabet han direkte nævner Shelley. Ud fra ovenstående kan der næppe være tvivl om, at vokalisation 1-2 er udarbejdet, efter at han skrev kladden, men før han påbegyndte renskrivningen, altså under den tidligere nævnte redigering. SK har utvivlsomt overvejet at inddrage vokalisation 1-2 som eksempler i renskriften.

I vokalisation 3 henviser SK både til ms. 1.5 og til kladden (mss. 1.1-1.9) generelt. Han skriver: »Her bruges det Anlæg, som findes i N° 5 af de oprindelige Hefter om Angest, samt i Journalen p. 62«. Den journal, der henvises til, er journalen JJ, hvor SK i en udateret optegnelse under overskriften »Exempel paa Dialektik i Retning af Skyld og Uskyld« skriver:

En gl. Vellystning, dog endnu vittig ironisk (en Diplomat) fører nogle unge Piger ind i et Billedgallerie af græsk Skulptur. Der er nogle unge Herrer med i Selskabet. En af de unge Piger, den uskyldigste af dem alle, kommer til at rødme, ikke fordi det forstyrrer hende, men fordi der i den gl. Slyngels Mine er noget der saarer hendes Blufærdighed. Men denne Rødmen undgaaer ikke hans Opmærksomhed, hun læser Dommen i hans Mine, og i det samme seer ogsaa een af de unge Herrer paa hende - hun er krænket, hun kan ikke tale til noget Msk. derom, og hun bliver melancholsk.*

Ud fra de foregående optegnelser i JJ kan det sluttes, at optegnelsen om skyld og uskyld er skrevet efter marts 1843 - sandsynligvis i årets sidste halvdel. Det anlæg, SK henviser til, findes i hæfte 5 (ms. 1.5, bl. [10v]-[11r]), i afsnittet »A. Følgen af Generations Forholdet«. Det blev under renskrivningen (ms. 3.5, s. 57) indarbejdet i BA og fik følgende ordlyd:

Hvad der da kan antages at være anerkjendt i al Erfaring, det vil jeg blot vise ved en eksperimenterende lagttagelse. Naar jeg tænker mig en ung uskyldig Pige, og nu lader en Mand fæste et attraaende Blik paa hende, da bliver hun angest. Forøvrigt kan hun blive indigneret o.s.v., men først bliver hun angest (SKS 4, 371).

Henvisningen i vokalisation 3 mere end antyder, at SK har overvejet at anvende optegnelsen fra JJ. Men optegnelsen i JJ og kladden i hæfte 5 blev kun til ovenstående korte passage. I øvrigt viser referencen til hæfte 5, at SK må have skrevet vokalisation 3, efter at han havde lagt ms. 1.5 til side. Brugen af udtrykket 'oprindelige' synes også at bekræfte, at der her er tale om overvejelser, som SK gjorde efter udarbejdelsen af kladden (mss. 1.1.-1.9).

At SK betegner kladdehæfterne (mss. 1.1-1.9) som oprindelige, betyder ikke nødvendigvis, at vokalisationshæftet (ms. 2) er skrevet efter udgivelsen af BA, som udgiverne af *Pap.* mener. Det betyder snarere, at SK på det pågældende tidspunkt skelnede mellem det, han tidligere havde nedfældet i kladdehæfterne, og den nu påbegyndte renskrift (mss. 3.1-3.9). Dette bekræftes af vokalisation 4. Under henvisningen »ad p. 64« skriver han:

Det offentlige Fruentimmer, der uden at være forført, besluttede sig som Møe til at være offentligt Fruentimmer, fordi hendes Søstre var det.

S. 64 i renskriften (se illustration 15)

at det skikkelige Indviit endnu ikke forsvaer som en Midel, for den første
 gang først gættelighed, men som en Midel er dog i sig selv en rigtig
 for, for at det skikkelige Indviit endnu ikke forsvaer som en Midel, for den første
 gang først gættelighed, men som en Midel er dog i sig selv en rigtig
 for, for at det skikkelige Indviit endnu ikke forsvaer som en Midel, for den første
 gang først gættelighed, men som en Midel er dog i sig selv en rigtig

At det skikkelige Indviit endnu ikke forsvaer som en Midel, for den første
 gang først gættelighed, men som en Midel er dog i sig selv en rigtig
 for, for at det skikkelige Indviit endnu ikke forsvaer som en Midel, for den første
 gang først gættelighed, men som en Midel er dog i sig selv en rigtig
 for, for at det skikkelige Indviit endnu ikke forsvaer som en Midel, for den første
 gang først gættelighed, men som en Midel er dog i sig selv en rigtig

Indviit endnu ikke forsvaer som en Midel, for den første
 gang først gættelighed, men som en Midel er dog i sig selv en rigtig
 for, for at det skikkelige Indviit endnu ikke forsvaer som en Midel, for den første
 gang først gættelighed, men som en Midel er dog i sig selv en rigtig
 for, for at det skikkelige Indviit endnu ikke forsvaer som en Midel, for den første
 gang først gættelighed, men som en Midel er dog i sig selv en rigtig

Nærmere at udføre dette ved eksperimenterende
 lagttagelse vil jeg ikke her, da det sinker. Livet er
 imidlertid rigt nok, naar man blot forstaaer at see; man behøver ikke at reise til
 Paris og London - og det hjælper ikke, naar man ikke kan see.

Angest for at blive skyldigt men for at ansees skyldigt, bliver skyldigt
 den første gang først gættelighed, men som en Midel er dog i sig selv en rigtig
 for, for at det skikkelige Indviit endnu ikke forsvaer som en Midel, for den første
 gang først gættelighed, men som en Midel er dog i sig selv en rigtig

15. Renskrift af BA, ms. 3.5, s. 64, hvor SK overvejer at indarbejde vokalisation 4 om fruentimmeret

) udgør en del af afsnittet: »B. Følgen af det historiske Forhold«. I dette afsnit af bogen taler Vigilius
 Haufniensis om »en misforstaaet historisk Tilegnelse af det Historiske de te fabula narratur, hvorved Pointen,
 den individuelle Oprindelighed udelades, og Individet uden videre forvexler sig selv med Slægten og dens
 Historie« (SKS 4, 377). Den ovenstående optegnelse ville, hvilket også gælder for vokalisation 5, have
 fungeret udmærket i sammenhængen som et eksempel på det nævnte afsnits væsentligste pointe: »at
 Individet, i Angest ikke for at blive skyldigt men for at ansees skyldigt, bliver skyldigt« (ibid.). Her undlader
 SK at indarbejde eksemplet i renskriften (ms. 3.5, s. 64):

Nærmere at udføre dette ved eksperimenterende lagttagelse vil jeg ikke her, da det sinker. Livet er
 imidlertid rigt nok, naar man blot forstaaer at see; man behøver ikke at reise til Paris og London - og
 det hjælper ikke, naar man ikke kan see.

Ideen til eksemplet med det offentlige fruentimmer synes SK at have fået fra virkelige hændelser. Under
 optegnelsen om fruentimmeret omtales en pige ved navn Frels og en politiassistent Gøtzher. I et udkast* til
 »In Vino Veritas«, der senere blev en del af *Stadier paa Livets Vei*, antyder SK, at han har kendt en

politiassistent af dette navn. Han har sandsynligvis hørt om pigen gennem ham. Historien har dog ikke kunnet eftervises.

Alt dette tyder på, at optegnelserne i vokalisationshæftet udgør en billedside til *BA*. En vokalisation er altså et billede, der kan hjælpe læseren til at tilegne sig en tæt og vanskelig tekst. Under redigeringen af kladden og arbejdet med renskrivningen har SK noteret de forskellige eksempler i hæftet og overvejet, om de skulle indgå i *BA*. Nogle blev anvendt, andre ikke. Vokalisation 1-2 synes at være udarbejdet i forbindelse med den tidligere nævnte redigering i april, medens vokalisation 3-5 må være udarbejdet under renskrivningen i april og maj. Optegnelserne i vokalisationshæftet udgør en del af skriftets tilblivelseshistorie.

I lyset af ovenstående kan det konkluderes, at SK har påbegyndt kladden til *BA* efter 16. okt. Der findes ikke belæg for det, men det mest sandsynlige tidspunkt for påbegyndelsen af bogen er december 1843. Hvornår den ufærdige kladde blev lagt til side, vides ikke præcist, men den tidligere nævnte optegnelse om Albertus Magnus og forbindelsen til den første af *To opbyggelige Taler* peger i retning af januar 1844. SK har efter al sandsynlighed påbegyndt gennemlæsningen og redigeringen af kladden samt renskrivningen i april. Samtidig har han skrevet optegnelserne i vokalisationshæftet. Denne tidsangivelse understøttes i øvrigt af den tætte forbindelse, der er mellem *BA* og *Forord*.^{*} En ting synes sikker: Bogen blev afsluttet i stor hast.